

ישו היהודי והנוצרי בשיריו של אורי צבי גרינברג

The Jewish and Christian Jesus in the Poems of Uri Zvi Greenberg

Jesus, the Jew and the Christian, in the poems of Uri Zvi Grinberg

Assistant Professor Dr: Haider Ahmed Jassim Al Bahrani

University of Baghdad / College of Languages / Department of Hebrew Language

يسوع اليهودي والنصراني في قصائد اوري تسفي غرينبيرغ

الأستاذ المساعد الدكتور: حيدر احمد جاسم البهراني

جامعة بغداد / كلية اللغات / قسم اللغة العبرية

ملخص البحث

أوري تسفي غرينبرغ، الأديب اليهودي الذي عكس فكره الحسيدي في معظم نتاجاته الأدبية وكتب أغلب نتاجاته باللغتين العبرية واليديشية وفي بحثنا هذا سلطنا الضوء على كيفية تناول غرينبرغ لمصطلح يسوع في أغلب قصائده وكيف وضع هذا المصطلح من أجل إيصال أفكاره الدينية عن طريق التأثير في القارئ مروراً بتناوله للأمور التي تدعم فكرة المسيح والتي شطرها غرينبرغ إلى قسمين: -الفكرة الأولى، هي مصطلح يسوع اليهودي والتي حملت معها معاناة اليهود وأهدافهم وأرتباطهم (بالأرض الموعودة)، وحسب رأي غرينبرغ فهو يسوع الحقيقي الذي عانى وقاسى من ظلم المجتمع وقساوته، والنتيجة هي صلبه على النخلة. -والفكرة الثانية، هي مصطلح يسوع النصراني الذي حمل معه كذب وخداع ودهاء المجتمع المسيحي، وكيف وظفت الكنيسة المسيحية هذا المصطلح من أجل تحقيق أهدافها. وقد سمى غرينبرغ يسوع النصراني بيسوع الكاذب خلال النصف الثاني من القرن التاسع عشر احتدم الصراع بين يسوع التاريخي والذي عرض كرمز ديني وقومي، وبين يسوع النصراني الذي تم تقديمه على أنه شخصية وثنية أسطورية تتعارض بشكل متطرف مع روح اليهودية. وفي قصائد غرينبرغ ذات الصلة، يختطف يسوع من المسيحية ويعيده إلى حضن اليهودية، ويترك للمسيحية يسوع الإله الذي وصفه في بعض قصائده بأنه الإله المتحجر، عديم المشاعر. وقد ركز هذا الأديب في بعض القصائد على تصوير الكراهية تجاه اليهود في أوروبا من خلال تقديم يسوع بطريقته الخاصة وكيف ينظر المسيحيون إلى يسوع اليهودي ويسوع النصراني (من وجهة نظر غرينبرغ) وقد رأينا أن غرينبرغ ركز على أرض الشرق كدلالة على (إسرائيل)، وأن أحد الاتجاهات البارزة في شعر غرينبرغ هو الربط بين الجانب المسيحاني لشخصية يسوع والمشروع الصهيوني. وقد أجرى الشاعر تشبيهاً بينه وبين يسوع، حيث ركز على المعالم الهامة في حياة يسوع كما هو موصوف بالعهد الجديد وقارنها بسيرته الذاتية، من خلال الإشارة إلى محاكمة يسوع وكيف أن الشاعر يكشف احتجاجه على صدور العقوبة بحق يسوع دون تقديمه للمحاكمة ودون إثبات أدانته. وبهذا يريد غرينبرغ أن يثبت بأن مصيره هو نفس مصير يسوع اليهودي، وهذه دلالة يروم فيها الشاعر للاعراب عن الظلم الذي لحق باليهود على مر العصور.

الكلمات المفتاحية: يسوع، اليهودي، النصراني، قصائد، أوري تسفي غرينبرغ.

Abstract

Writing mostly in Hebrew and Yiddish, Uri Zvi Grinberg was a Jewish writer whose writings mostly represented Hasidic philosophy. The researcher provides information on how Grinberg addressed the term Jesus in most of his poems and how he utilized it to persuade the reader of his religious beliefs by treating topics that enhance the concept of Jesus, which Grinberg split into two categories: The first notion is the term "Jewish Jesus," which represented the suffering of the Jews, their objectives, and their connection (to the Promised Land). In Grinberg's view, he is the real Jesus, who endured unbearable pain at the hands of society's cruelty and unfairness, which ended in his death by crucifixion on the palm tree. The second notion is the Christian Jesus,

which symbolizes the deceit, deception, and duplicity of the Christian society, and how the Christian Church used this term to further its objectives. The Christian Jesus, according to Grinberg, is the false Jesus.

Throughout the second half of the nineteenth century, the argument raged between the historical Jesus, who was portrayed as a religious and national symbol, and the Christian Jesus, who was presented as a mythical pagan figure that contradicted the spirit of Judaism. Grinberg describes Jesus in some of his poems as a frozen, emotionless God, yet in other poems he takes Jesus from Christianity and brings him back into the embrace of Judaism. Through the presentation of Jesus in his own unique style and the way Christians saw both the Jewish and Christian Jesus (from Grinberg's perspective). The author of some poems attempted to capture the animosity that was felt toward Jews in Europe. As seen, Grinberg emphasized the East as a symbol of Israel, and a recurring theme in his poetry is the connection between the messianic aspect of the character of Jesus and the Zionist project. The poet drew a comparison between himself and Jesus, emphasizing the significant turning points in Jesus' life as they are told in the New Testament and comparing them to his autobiography. He did this by bringing up Jesus' trial and expressing his disapproval of the punishment administered without a trial or evidence of his guilt. Grinberg's attempt to demonstrate that his destiny is the same as that of the Jewish Jesus is a sign that the poet is attempting to communicate the injustice that the Jewish people have endured throughout history. **Keywords:** Jesus, Jewish, Christian, poems, Uri Zvi Grinberg.

הקדמה:

כפי שידוע לראות, אחת המגמות הבולטות בשירתו הארץ-ישראלית של אצ"ל הנה כריכתם יחד של ההיבט המשיחי בדמותו של ישו והפרויקט הציוני. יש בכך הפקעה מכוונת של דמותו של ישו מן הנצרות הכנסייתית מחד גיסא ושתילתו בחיק הלאומיות היהודית דווקא בדמותו של אותו "משיח" כפי שהוא מופיע בברית החדשה מאידך גיסא. למרות הסתירה הפנימית העומדת בבסיס הייצוג הזה של ישו, המשלב אימוץ של הנרטיב הנוצרי המוקדם עם דחייה של זה המאוחר, הרי שהוא היה נפוץ למדי בשלושת העשורים הראשונים של המאה ה-20 בשירה ובפרוזה שנכתבו בארץ ישראל. מבחינות מסוימות אין זה מפתיע, שכן תקופה זו נתפסה בעיני בני זמנה כתקופה קריטית בחיי העם היהודי והתאפיינה בהתחזקות הציפיות הלאומיות והמשיחיות, ציפיות שבאו לידי ביטוי בספרות התקופה. דמותו של ישו כפי שהיא מתוארת בברית החדשה סיפקה ליוצרים העבריים בני הזמן מכלול של תכונות שאפשר היה לעשות בהן שימוש סמלי ושהשתלבו היטב ברוח הזמן. עם זאת ישו עדיין נתפס כ"אחר" מעצם היותו האל של הנצרות ומתוך האיום הגלום בדמותו ככרוכה באירופה. למרות העניין הספרותי הגדל והולך בישו המשיכה אפוא דמותו לעורר אמביוולנטיות. כתוצאה ממתח זה דומה שיוצרים עבריים משנות ה-20 של המאה ה-20 ועד אמצע המאה אימצו פרקטיקה ספרותית לאופן ייצוגו של ישו החוזרת כחוט השני ברבות מן היצירות בנות אותו זמן. יוצרים כעגנון, שלונסקי, ביסטריצקי, קבק והזו בוחרים להתמודד עם אופן הייצוג הספרותי של ישו באמצעות טכניקה זו ייצוג דמותו של ישו הוא למעשה ייצוג של ההבניה החברתית-תרבותית של דמותו. **מילות מפתח:** ישו, היהודי, הנוצרי, שירים, אורי צבי גרינברג.

חשיבות המחקר:

חשיבותו של המחקר הזה נובעת מהשתמשותו של גרינברג למונח ישו ונצל אותו להשפיע בקורא, אחר שהוא מתייחס לישו מבחינות לאומיות ודתיות. וגם כן החשיבות הזאת נובעת מעצם שאין חוקר במחלקת השפה העברית שמחפש בנושא זה.

מטרות המחקר:

1. לדעת את חיו ויצירותיו של אורי צבי גרינברג.
2. להשקפת האור על המונח ישו והשוואתו עם המונח משיח.
3. לדעת איך גרינברג השתמש במונח ישו דרך המגמות הפוליטית, החברתית ודתית.
4. להשוואה בין יצירותיהם של הסופרים היהודים שהשתמשו במונח ישו.

שיטת המחקר:

שיטת המחקר היא אנליטית, ולרוב היא אנליטית סמיוטית, מפני שאנו מטפלים בניתוח תמונות שגדושות בסמלים ורמזים וכוללות השראות למשוך את הקוראים ולהשתלט על רגשותיהם.

חומר ואובייקט:

השתמשתי בכמה . בעבודת מחקר זו, שפכתי האור על יצירותיו של גרינברג, ואיך הוא נצל את יכולתו הספרותית להשפיע בקוראיו משיריו של אורי צבי גרינברג שמחפשים בנושא הלאומי והדתי, דרך המונח "ישו": השירים וקובצי השירים: (**אורי צבי לפני הצלב, במלכות הצלב, זהב בין השמשות, מעפיסטא, עולם עם הראש במורד ורחובות הנהר**).

אורי צבי גרינברג: קורות חייו ויצירותיו הספרותיות

אורי צבי גרינברג נולד ב- 1896 מזרח גליציה, בן בכור להורים צאצאי שושלות חסידיות מרכזיות באוקראינה ובגליציה. בילדותו עקרה המשפחה לעיר המחוז למברג (לבוב), שם שימש האב כמורה הוראה שכונתי. המשפחה חיה בדוחק, מגוהלת על ידי האם הנמרצת והסוערת בת שבע, בעוד האב, ר' חיים, איש מופנם ותלמיד חכם, היה שקוע בלימוד ובתפילה. מילדותו ספג לימודי קודש ברוח המיסטיקה החסידית. עם זאת, הוריו לא כיהו בו כשהחל, בעודו ילד, לקרוא בספרויות העברית והיידיית המודרניות ולכתוב שירים בשתי הלשונות. והן לסופרים עבריים ובראשם גרשון שופמן, שחי כנער נעשה מקורב הן לחוג המשוררים היידיים בלמברג, שבראשו עמד הליריקן באותה התקופה בבירת גליציה המזרחית. הוא סייע לו בהדפסת שירי הביכורים העבריים שלו, ואילו שיריו היידיים הראשונים נדפסו

שעורכו, מבקר התיאטרון צבי ביקלס-שפיצר, נטה חסד למשורר המתחיל. ב-1912, והוא נער בן שש-, בעיתון היידי המקומי מאגבלאט עשרה, ראה אורי צבי את שיריו בשתי הלשונות נקבעים בדפוס. הוא התגלה אז כמשורר של הלוח נפש עגמומי, מחברם של שירים בנובמבר 1918 נחשף עם בני משפחתו לפוגרום שערכו ביהודי למברג אנשי המיליציה הפולנים. ליריים קצרים, חרוזים ושקולים בשנים בשלב זה התחוללה תמורה עמוקה בכתיבתו. אחרי כיבוש העיר מידי האוקראינים. הוא ומשפחתו עמדו להיירות וניצלו בנס. 1926-1927 שקע בייאוש עמוק, שמקורו במשבר שפקד את המפעל הציוני בארץ. לתקופת-מה התנזר מיצירה פיוטית. כאשר חרג (ב-1928) מן השיתוק הקצר, נתגלה בפנים חדשות. מחד גיסא, חזר לליריקה אישית של יגון ושל מודעות קיומית חריפה, שמצאה ביטוי (בשירים קצרים, מגובשים, לעתים קרובות אף חרוזים ושקולים) (במחזור או בקובץ אנקראון על קוטב העיצבון ב-1948, בעצם ימי מלחמת העצמאות, הוענק למשורר בפעם הראשונה פרס ביאליק לספרות יפה, למרות מחאותיהם של דוברי השמאל ואולם העצב, הבדידות וההסתגרות לא מנעו מגרינברג המשך יצירה - הציוני, שלא סלחו לו על שירי הסאטירה שלו משנות השלושים. ופרסומים.

ב-1949 נבחר כנציג תנועת החירות בכנסת הראשונה, אך הוא לא המשיך בפעילות פוליטית פומבית וסירב להציג את מועמדותו לכנסת השנייה. ב-1950 נשא לאישה את המשוררת עין טור-מלכא (עליזה גורביץ-גרינברג) והקים משפחה. אורי צבי גרינברג נפטר ב-9 במאי (יוחנן, ארנון: 1991: 77)..ונטמן בהר הזיתים בירושלים 1981

יצירותיו הספרותיות:

תושיה (ווארשה 1915)..קובץ השירים ערגיץ אויף פעלדער
תושיה (ווארשה 1917). קובץ השירים (פואמה) אורי צבי לפני הצלב
תושיה (ווארשה 1919)..קובץ השירים בשאון העתים
תושיה (ווארשה 1919)..השיר אין ציינס רויש
תושיה (ווארשה 1920)..קובץ השירים (פואמה) במלכות הצלב
דביר (תל-אביב 1921)..קובץ השירים מלחמה על אדמות
עם עובד (תל-אביב 1921)..קובץ השירים זהב בין השמשות
פארלאג (ווארשה 1921)..השיר פארנאכטענגאלד
תושיה (ווארשה 1922)..קובץ השירים מעפיסטא
עם עובד (תל-אביב 1925)..השיר אימה גדולה וירח
דביר (תל-אביב 1926)..השיר הגברות העולה
מוסד ביאליק (ירושלים 1927)..קובץ השירים (פואמה) עולם עם הראש במורד
דביר (תל-אביב 1928)..קובץ השירים (פואמה) חזון אחד הלגיונות
דביר (תל-אביב 1928)..השיר אנקראון על קוטב העיצבון
שוקן (ירושלים 1968). (גצל, קרסל: 1977: 34-35)..קובץ השירים (פואמה) רחובות הנהר

ישו היהודי והנוצרי בשיריו של אורי צבי גרינברג

מבוא:
יש לציין כי במגמה שאפיינה את ההיסטוריוגרפיה וההגות היהודית מן המאה ה-18, מגמה המציגה את ישו כקרוב לעם היהודי וליהדות, הן מבחינת שורשיו הלאומיים והדתיים והן מבחינת משנתו. במהלך המחצית השנייה של המאה ה-19 התחדדה ההבחנה בין ישו ההיסטורי, שהוצג כיהודי בדתו ובלאומיותו, ובין ישו הנוצרי, שהוצג כדמות אלילית מיתולוגית הנוגדת במהותה את רוח היהדות. היסטוריונים יהודים בני התקופה הבחינו בין ישו ההיסטורי ובין דמות ישו כפי שהוצגה על ידי הכנסייה הנוצרית, וכן הדגישו את העובדה שהיה זה פאולוס ולא ישו שהביא לפיצול מן היהדות ולייסוד דת חדשה. (שטהל, נטע: 2008: 29).
מגמה זו אפשרה להיסטוריוגרפיה היהודית על אודות ישו ליצור הבחנה ברורה בין ישו "ההיסטורי", "היהודי", שנתפס על פי רוב כדמות חיובית, ובין דמות ישו כפי שהוצגה על ידי הנצרות הממוסדת. בהשפעת מגמה זו חל מהלך מקביל אך שונה מעצם טיבו בקרב הספרות העברית החדשה. אף על פי שהספרות העברית החדשה הושפעה קרוב לוודאי מן ההגות היא פיתחה דרכים דיסציפלינריות משלה לעמעות הניגודהמסורתית בין ישו והיהדות ולביטוי ומן המחקר ההיסטוריוגרפי על אודות ישו, יחסה האמביוולנטי כלפי דמותו של ישו. (צור, ארליך: 1998: 45).
הנציב החשוב והמובהק ביותר של הספרות העברית החדשה המבטא מגמה זו הוא המשורר רב ההשפעה והשנוי במחלוקת אורי צבי גרינברג. בשירתו מציג גרינברג, בדומה לקלוזנר, הבחנה ברורה בין ישו "האונטני", היהודי, ובין דמות ישו "המעוותת" כפי שהציגה אותה הכנסייה הנוצרית. אלא שאצל גרינברג לא זאת בלבד שדיכוטומיה זו מורכבת בהרבה וכרוכה למשל בייצוג יחסו האמביוולנטי של ישו עצמו להבחנה האמורה, אלא שהיא גם מהווה רק היבט אחד בדמות רבת פנים, מגוונת ומשופעת סתירות פנימיות. (שטהל: שם: 30).
סביר להניח שדווקא היסודות הסותרים בדמותו של ישו הם שמשכו אליה מלכתחילה משוררים יהודים צעירים בעשור הראשון של המאה ה-20, שחיפשו אחר דמות שתיטיב לבטא את המימד האנטיטתי בשירתם, מימד שהיה מרכזי לתנועה האקספרסיוניסטית החדשנית ופורצת הגבולות אשר גרינברג היה אחד מראשיה. כח למשל סבור חוקר הספרות נח רוזנבלום, שטוען כי דמותו של ישו נתפסה בהשפעת היהדות המסורתית כדמות דוחה ומעוררת סלידה שלימים נכרכו בה גם יסודות של קסם ומסתורין. זאת ועוד, דמותו של ישו הציעה מימד אוניברסלי של ייצוג ייסורים וסבל הכרוכים בעצם היותה מורדת במוסכמות החברתיות והדתיות היה בה גם כדי לקרוא תיגר על המוסכמות החברתיות והדתיות שלאורן גדל אצ"ג, שהיה בן למשפחה חסידית ידועה שם וקיבל חינוך מסורתי. (וייס, הלל: 2000: 78-79).

דמותו של ישו והגעגועים לארץ ישראל

שילוב ניגודים מרכזי אפוא בייצוג דמותו של ישו בשירת גרינברג ולהלן אבקש להראות שבאמצעותו מבטא המשורר את יחסו האמביוולנטי ורב הסתירות כלפי דמות זו, דמות אשר ליוותה אותו כמעט לכל אורך שירתו הן בעברית והן ביידיש ולבשה ופשטה צורות שונות באופן שתאם גם את השינויים הביורגרפיים בחיי המשורר. לצורך עמידה על הפרקטיקות הספרותיות שבהן נוקט גרינברג כדי לבטא את המתח הזה בדמותו של ישו אעשה שימוש במושגים "אח" ו"אחר", שאותם הצגתי בפרק הקודם. טענתי העיקרית תהיה כי לאורך שירת אצ"ג מאופיין ייצוגו של ישו בניגוד או במתח שבין היותו "אח" ו"אחר" ל"אני" השר. (שטהל: שם: 31).

דמותו של ישו מופיעה לראשונה בשירת גרינברג בתקופת מלחמת העולם הראשונה במקביל לתהליך שחוקרים שונים מזהים כמעבר משירה אימפרסיוניסטית, המאופיינת בהתבוננות אישית פנימית, לשירה אקספרסיוניסטית, המבקשת להתרחק מדרכי ביטוי מזויפות ומתייפפות. בשירים מוקדמים אלה, שנכתבו ביידיש, מודגש בעיקר האלמנט של ייסודי של ישו, ייסורים שמקורם הזדהות עמוקה עם סבלות המין האנושי. אפשר לומר כי מבחינת היחס לישו מתייחדת שירתו של גרינברג בתקופה מוקדמת זו בביטויים של קרבה והזדהות. סבלו של ישו הוא סבל אמיתי ואין בו דבר מן הסבל המדומה שיאפיין אותו שנים אהדות מאוחר יותר. (בנימין, הרשב: 1978: 23-24).

"לעת שקיעה, בכאב דומם משוקע- בא אני אליך בדרך חזון, המושכת לארץ-המזרח"

ורואך עודך על גזע הדקל, לנוכח שקיעת השמש, נוטף עוד תמיד, מקור לב אלים". (גרינברג, אורי: 1921: 14).

בכאבו מוצג המשורר נחמה דווקא בדמותו של ישו, המסמלת בשיר זה דמות שייסוריה הם ייסורי נצח. כאבו של ישו-שהוא הן כאב פיזי, בהיותו תלוי על גזע הדקל, והן כאב הנותע מאמפתיה ורחמים כלפי הסובלים ממה שמתרחש לנגד "עיני העצובה", מקיף את המשורר, ובכך מצטייר קו של הזדהות הדדית, כעין אחוות אחים. ישו כמו המשורר הוא עד אילם ונכאב לזוועות העולם. אולם לשניים גם מאפיין משותף נוסף: שניהם נושאים עיניהם ל"ארץ המזרח"- תוך רמיזה לערגה משותפת לארץ ישראל. הנה כי כן ישו זו, עמו מזדהה הדובר בשיר, מוצג אמנם כדמות אוניברסלית, ועם זאת כבר כאן מבצבץ הקישור ל"שמי המזרח הכחולים" כרמז לקשר בינו לבין ארץ ישראל. (אורית, מיטל: 2005: 45-46).

כמה שניים מאוחר יותר, כפי שנראה מיד, יבחין אצ"ג באופן ברור בין ישו שזיקתו לאירופה ולנופיה לישו ששורשיו ב"מזרח". ראוי לשים לב לאופן שבו מושגת האמפתיה כלפי דמותו של ישו, המעוצבת במכוון כדמות אנושית ואלוהית בעת ובעונה אחת. מצד אחד ישו סובל סבל פיזי, המבליט את גופניותו ואגב כך את עובדת אנושיותו והנובע מעצם היותו תלוי על גזע הדקל, במקביל תיאורו כ"נוטף עוד תמיד, מקור לב אלים" רומז לתכונותיו האלוהיות, כדמות טרנסצנדנטית שלראשה הילת "זהה-פז" המסמלת את קדושתה. יתרה מזאת, מקור סבלו האנושי לכאורה של ישו הוא סבלות האנושות בכללותה, זבה הוא צופה מן הצד ואינו נוטל חלק. כאב זה מוצג באופן היפרבולי כתחושת סבל עצומה עד כדי כך שהיא נדמית ככאב שהוא מעבר לכאב שיכול בן אנוש להכיל, אך ישו כבעל כוחות על-טבעיים יכול לו. גם הפוזיציה שבה ממקם עצמו הדובר- בכריעת ברך לפני דמותו המתייסרת של ישו- רומזת לאלוהיותו ומעידה על הכרתו של הדובר באלוהות זו. (בנימין, הרשב: שם: 34-35).

"חסר לי רק זר-קוצים על הראש, כי אז, כבר אני אל-הסבל הגדול,

אני צויתי: אהבה יוקדת וסבל- ואלפי לבבות ממלאים אחר צווי". (גרינברג: שם: 17).

לכאורה קולו של האני השר מתמזג כאן עם קולו של ישו, המוצג כדמות אמפתית המזדהה עם הסובלים והמתייסרים, אולם על מנת להפוך באמת ל"ישו" זקוק הדובר בשיר לסמלים המקושרים עם אופן ייצוג ייסוריו של ישו בנצרות כזר הקוצים והצלב. רק כל יוכל ישו/הדובר להיות "אל הסבל הגדול". כשם שרק בשל הצווי האלוהי אלפי לבבות חשים אהבה וסבל, רק בעזרת סמלים מתממשת האמפתיה של ישו/ הדובר כלפי סבלות האנושות, כך, אף על פי שניתן לקרוא שיר זה כמביע אהדה והזדהות עם דמותו של ישו, הרי שטמונה בו כבר אותה אמביוולנטיות אופיינית לגרינברג ביחס לדמות זו. אפשר לראות שמה שמרחיק את ישו מהיות "אח" והופך אותו ל"אחר" מקושר עם סמלי האמונה הנוצרית הממוסדת. ההסמלה הנוצרית-ובאופן מעט פרדוקסלי בעיקר זו המקושרת עם סבלו של ישו, מייצגת בשירת גרינברג את היסוד הלא אנושי בדמותו של ישו. (בנימין: שם: 38-39).

בשיר שלפנינו סבלו של ישו כמו גם אהבתו מותנים בסמלים המייצגים את אלוהותו בקרב מאמיניו הנוצרים. התניה זו הופכת אותו אמנם לאנושי יותר, אולם במקביל מנטרלות תכונותיו האנושיות כמי שמסוגל לסבול ולאהוב והוא מתגלה כאוסף של סמלים ריקים מתוכן. לאורך שירתו של גרינברג הולך ומתחזק המתח הזה בין אנושיותו של ישו לתפיסתו (הנוצרית) כאלוהי. היסוד האנושי הוא הקושר בין הדובר לישו ועמו הוא מזדהה, בעוד שהמאפיינים הכרוכים בתפיסתו כאל מרחיקים אותו. אם קודם לכן האלמנט האלוהי בדמותו של ישו הוצג באור חיובי כאל נחמות וסבל, הרי שבשירים מאוחרים יותר הוא מקבל יותר ויותר סמנים אליילים. (אורית: שם: 56-67). כדי להציג את היסוד האליילי בדמותו של ישו מנטרל גרינברג את דמותו מאנושיותה באמצעות מרכיב נוצרי אופייני לייצוגו של ישו ומתארו עירום מבגדיו. אלא שבעוד הנצרות מציגה את גופו החשוף של ישו אך מסתירה את אזור חלציו, מציג גרינברג את ישו הנוצרי כמי שערוותו חשופה לעין כול והוא בוש בה. בכך מקצין גרינברג את המתח בין אנושיותו של ישו לתפיסתו כאל. כך בפואמה "מעפיסטא", הנחשבת לאחת מפסגות יצירתו של גרינברג ביידיש והעוסקת בשאלת הקיום האנושי בעולם, מופיעה דמותו של ישו בעירומה וכמובדלת מן המשורר כמו גם מן החברה האנושית. (בהט, יעקב: 1983: 77).

"ראו, עינים, ראו, בעצם לב לבה של אותה עיר מתנשא עמוד הצלב השחור-ענק בגבהותו

ועליו תלוי אדם- כמוני הוא, אותה דמות, רק ערום עם ערותו קבל תבל זרה. (גרינברג: 1922: 8).

המתח בין המאפיין האנושי בדמותו של ישו למאפיין האליילי הקפוא מתבטא כאן בעירום הפומכי שלו, כשהמשורר שלנו עושה בעירום שימוש כפול: מצד אחד הוא חושף את עובדת אנושיותו של ישו, אך מצד שני הוא מבליט את בידודו והרחקתו מן התרבות והחברה האנושית. עמוד הצלב השחור הניצב במרכז העיר הוא הצלב של הכנסייה. כך מוצגת הכנסייה כמי שאחראית לסבלו של ישו, שכן היא מציגה אותו בבושתו לעיני העולם כולו. אף על פי שכאמור העולם הנוצרי נוהג להציג את ישו כשגופו חשוף אך ערוותו מכוסה, הרי

שגריןברג מדגיש דווקא את ערוותו הגלויה של ישו. אם כן העירום מסמל כאן את השפלתו של ישו ואת המבחין בינו ובין חברת בני אנוש, ואילו הכנסייה מוצגת כמי שאחראית להרחקתו של ישו מן האנושות באמצעות הפשטות. אולם דווקא בושתו של ישו במעורמוי מדגישה את אנושיותו, את עובדת היותו חלק מן הציוויליזציה האנושית. (בהט, יעקב: שם: 89-90).

"וזה קולי גם משל כלפי חוצות, אך קולי גם משל כלפי חוצות, יוטר מן: "אלי, למה עזבתני... לא אדע אלי, למה עזבתני בחצות הליל!!" (גריןברג: שם: 8).
 כך נשמר המתח בין דמותו של ישו כסמל נוצרי של אל, ועל פי אצ"ג אף אליל, לדמותו האנושית, שבשונה מן האליל הריק מסוגלת לכאוב ולחוש בוש והשפלה. בושתו של ישו במעורמוי מסמלת כאן את היותו בן אנוש, אולם בהמשך נראה שהיטמעותו בקרב העולם הנוצרי כרוכה באובדן הקשר עם האנושות, שתוצאתו אובדן היכולת לחוות רגשות אנושיים. (צור, ארליך: שם: 54).
 המתח הזה שבין אלוהיותו ואנושיותו של ישו נרמז באמצעות השימוש במילה "רמות", המכוונת "לצלמו ולדמותו", כאשר הדובר מזהה ב"רמותו" את הדמיון בינו עצמו ובין ישו-דמיון המבוסס על אנלוגיה בין האדם לאלוהים. כך מובלטת הזדהותו של הדובר עם המאפיין האנושי בדמותו של ישו, אך נשמרת גם המגמה המדגישה את אלוהיותו. מאפיין מבחין נוסף בין ישו לדובר הוא מהות הסבל שהם חווים. סבלו של הדובר בשיר מובחן מסבלו של ישו מעצם העובדה שהוא אינו מבקש לזעוק על שעזבו האל, אלא על עזבו האל בבדידותו. כך מודגש האלמנט הקיומי-אנושי בסבלו של המשורר בשונה מן הסבל התיאולוגי שהוא מנת חלקו של ישו בשיר. (בהט, שם: 98).

כל עוד לא זללו העורבים גופך... "היה תלוי קדוש, היה תלוי ותתיחד עם עורבים, אנו משאיר אותך, היה תלוי כאן, גלגל עיניך ובקש טל ומטר אצל האב שבשמיים" (גריןברג: שם: 9).
 ב"מעפיסטא" באה אפוא לידי ביטוי באופן ברור מגמה השוללת את האופן שבו עשתה הכנסייה הנוצרית שימוש בדמותו של ישו כאלוה ולא כאדם. ישו ננטש בשיר זה לא רק על ידי אלוהיו, אלא גם על ידי מאמיניו, שהפכוהו לסמל בלבד והתעלמו מהיותו בן אנוש. סבלו של ישו מוצג כך לא כנובע מן הייסורים הפיזיים של הצליבה, אלא כנובע מהאופן שבו נוהגת בו הנצרות הממוסדת. בשיר זה מוצג ישו כקורבן של הנצרות, שהתעלמה מן הצדדים האנושיים בדמותו והותירה אותו מבודד מכל בני אנוש כסמל בלבד. (ערידי, נעים: 1980: 112).
 אולם עד מהרה מקבלת מגמה זו תפנית משמעותית, כאשר ישו מוצג כמי שדווקא נהנה ממעמדו החדש כאל ולא כאדם. גריןברג בכמה משיריו מוצג ישו כמי שמשותף פעולה עם הכנסייה הנוצרית ועם הפיכתו לסמל וכמי שאינו מעוניין לקחת חלק בחוויה האנושית. אנושיותו של ישו לפי גריןברג היא שמקוממת עליו את הדובר, שהרי כאדם יש לו אחריות מוסרית לשלום אחריו, ולכן אם אינו טרנסצנדנטלי כי אז עליו להצטרף אל הכנופיה ולחשוף בעצמו את השקר הכרוך במהותו שלו עצמו. כל עוד ישו על הצלב הוא אינו יכול באמת להילחם למען הצדק, שכן הוא עצמו שותף לעוולות הנעשות בשמו. כמי שנוצר ב"תבנית הדמות", כלומר בצלם האל אך ככל אדם, מצפה הכנופיה מישו שיחבור אליה במאבקה המתרחש בקרב כנגד בני אנוש. אולם ישו מסרב ומעדיף את מעמדו כאליל על חווית הקיום האנושי הכרוכה בייסורים ובמאבק. לכן מתריסה כנגדו הכנופיה. (שטהל: שם: 34-35).

"ועונה האדם על הצלב: איני יודע. יש שקיעה. איני יודע. יש שקיעה. ליעצוד צעד אל האדמה.. וזה זמן רב שלא התפללתי בבית המקדש" (גריןברג: 1927: 51).
 כעת הופכים היסודות האנושיים בדמותו של ישו לכלי ניגוח ביד הדובר המטיח בישו את דבר אנושיותו, שתוצאתה היותו יציר בן חלוף ובעל גוף גשמי, שבמותו, בניגוד לאופן שבו ביקשה להציג אותו הכנסייה הנוצאית, תירקב גופתו ותיהפך מאכל לטורפי נבלות למיניהם. ההזדהות עם סבמיזוגלו של ישו נעלמת לחלוטין ובמקומה באה מחאה על ההתחסדות והקדושה המדומה. בלגלוג כלפי ניסיונותיו של ישו להציג עצמו כבעל כוחות אלוהים מאיץ בו הדובר לנסות עתה את כוחו אצל האל, תוך רמיזה לאופן שבו התיאולוגיה (הן הנוצרית והן היהודית) מוליכה שולל את מאמיניה, כאילו תפילה ובקשה מטעם האל יביאו ישועה לאנושות. (צור, ארליך: 2007: 82).
 בהמשך קורעת הכנופיה את ההילה המקיפה את ראשו של ישו באקט סמלי של הסרת הקדושה המזויפת, המביאה גם להפשטתו מבגדיו, תוך חזרה שוב על מוטיב עירומו של ישו כסמל לאנושיותו, אלא שכעת נוסף לו גם ממד שלילי כסמל לפגיעותו האנושית. כמי שאינו אל, אלא רק מתיימר להיות אל, ברגע שמוסרים מישו הסמלים הנוצריים המציניים את אלוהיותו כל שנותר ממנו הוא גופו העירום והפצוע, שדמו "דם אדם צונן". כך קדושתו האלוהית של ישו מתגלה כאחידה עיניים וכסמל ריק מתוכן, אך גם אנושיותו מאכזבת, שכן במקום שתגלם אמת והזדהות עם הסבל האנושי היא מתגלה כקרה ונטולת רגש. (ישראל, אלדד: 2003: 43).

ישו היהודי וישו הנוצרי בשירי גריןברג
 בשירים רבים גריןברג מצמיד לישו את התואר "אח", אלא שבניגוד לציפייה שלנו ממשמעויותיה הפיגורטיביות המוכרות של המילה המצינית קרבה וקשר, ובניגוד לאופן שבו ישתמש בה גריןברג בשירתו הארץ-ישראלית, הרי שבשירת היידיש היא לעתים קרובות מחזקת את מחוות הזלזול של הדובר כלפי ישו ומדגישה את אחרותו. כאן, למשל, מכיוון שהמשורר משתמש בגוף ראשון רבים "אחינו", מודגש שוב חלקו של ישו כאח לאנושות, אולם הצירוף "אחינו אלוהים" רומז לכפילות בדמותו של ישו וכמו מזכיר שאח זה ביקש להיות מובחן משאר אחיו ולהציג עצמו כאל ולא כאדם. נוסף לכך ועל רקע המודל הנוצרי של אב-בן במובן של יחסי אל-ישו השימוש במילה "אח" מחזק כאן את הדגש על היותו של ישו שווה בין שווים ל"אחינו" בני האדם. במקביל לתיאורו של ישו כאייקון נוצרי ריק מתוכן גריןברג מבצע בפואמה שלו מהלך נוסף וחשוב. הוא כורך את העובדה שישו איבד או זנח את אנושיותו לטובת מעמדו כאליל עם העובדה שישו שכח את מוצאו ואת זהותו הלאומית. (צור: שם: 91).

"או אמת-אמת שהזקנים שלי אומרים: שהמת בכנסיה אינו אחינו, אלא יזוס. הוא שם לאטיני, לא כפר אבותי בית לחם. לא מרים המגדלית היא ועם כד של שמן זית. (גריןברג: 1920: 76).
 קודם בפואמה "במלכות הצלב", שחוקרים רבים מתארה כפואמה שעניינה חזון נבואי מצמרר בדבר ההשמדה הצפויה ליהודים וליהדות במלכות הצלב של אירופה. כאן חוזר אמנם גריןברג על התמה שעמדנו עליה קודם בדבר ההבחנה בין ישו הכנסייתי לישו היהודי

ההיסטורי, אך הוא קושר הבחנה זו עם גורלו של העם היהודי מידי שליחי הכנסייה הנוצרים ומשווה בין גורלו של ישו לגורל יהדות אירופה. (מירון, דן: 2002: 84).

האופוזיציה שהדובר בונה בין ישו היהודי ההיסטורי ובין הייצוג הכנסייתי שלו מדגישה שוב את הפער בין ישו כסמל נוצרי לישו כבן העם היהודי. בעוד שב"אורי צבי לפני הצלב" השמות והמקומות, הלטינית והעברית שימשו בערבובייה, הרי שכאן כבר יש הבחנה ברורה בין הגילומים הנוצריים של ישו, המתגלים כמזויפים, ובין ישו האותנטי. כך האותיות הלטיניות בולטות בזרותן בתוך השיר היידי-עברי ומבליטות את זרותם של השמות הלטיניים. הדובר בשיר מגלה כעת את האמת לגבי דמותו של ישו, ועל בסיס הבחנה זו הוא מבחין בין השמות הלטיניים והעבריים של המקומות והדמויות בחייו של ישו. בניגוד לשירים הקודמים ההבחנה כאן אינה בין ישו האנושי לישו האליל, אלא בין ישו החי ליזוס המת. הצירוף "המת בכנסייה" מבליט מצד אחד את אנושיותו של ישו כבן תמותה, אך גם מדגיש שוב את חוסר החיות שבו, בדומה לדמות הקפואה והדוממת שהוצגה בשירים הקודמים. (ישראל, אלדד: שם: 57-58).

מול התיאור הברור הזה של יזוס כאל המת של הנוצרים מבליט הדובר בשיר את יהדותו של ישו:

"שקר העבודה של המיליונם ! כפר של יהודים בית לחם ! ויהודי הוא בן יוסף". (גרינברג: שם: 78).

הצלב בשיר זה כבר אינו מהווה סמל לייסוריו של ישו בלבד, אלא לייסוריה של יהדות אירופה כולה, וכשאסון מתרחש על העם היהודי מתגלים גילומיו הסמליים הנוצריים של ישו כיהודים עצמם, תוך רמיזה ברורה ליהדותו של ישו:

"כשהגו המרעיל כבר יחזור אל- תוך היכולת"

יודעקו האיקונות". (גרינברג: שם: 105).

ולפתע ביידיש פה

בשעת אסון דמותו המשוכפלת של ישו תתגלה בדמותם של אותם יהודים התלויים על הצלבים ברחבי אירופה, וכך הסמלים הנוצריים שנועדו לייצג את ייסוריו של ישו מנוכסים חזרה לחיק היהדות בדמותו של ישו היהודי ההיסטורי. בשיר זה חוטף גרינברג את ישו מן הנצרות ומחזירו לחיק היהדות, והוא משאיר לנצרות את יזוס, האל שאותו תיאר קודם לכן כאל קפוא וחסר רגשות.

ישו הכנסייתי-הוא יזוס, מתגלם באיקונות ובהסמלה הנוצרית, אולם אנושיותו של ישו היהודי כמו מתפרצת מאליה כשהוא מבטא כמעט בעל כורחו את יהדותו עם בוא האסון. ההבחנה בין יזוס הנוצרי לישו היהודי מתגלמת גם באמצעות העמידה על הקשר בין ישו היהודי כאח לדובר ליזוס הנוצרי כ"אחר" האחראי לסבלו של ישו היהודי. כך מכנה המשורר את מרים המגדלית בתואר "אמא" ומתאר את קורותיה בקרב המאמינים הנוצרים באופן המזכיר את ייסוריו של ישו והקושר בינו ובין ישו כבנים לאם משותפת. (מירון, דן: שם: 91-92).

"אמא מרים מגדלית, כואב לי כך שגוררוך פה ברחובות בלב אירופה,

באירופה המחוללת, וממלמלים דרשות פה בלאטינית לכבודך. (גרינברג: שם: 107).

גורלה של מרים מקביל לגורל בני העם היהודי, אם כי היא משמשת דווקא כמושא לסגידה ולא לביזוי. כך מרים ממלאת בשיר תפקיד כפול: הן כדמות שכישו נוכסה על ידי הכנסייה למטרותיה והן כסמל לסבלה של האם היהודייה בעולם הנוצרי העוין. מערכת הסמלים הנוצרית: לחם הקודש, האיקונות, האם הקדושה והפולחן סביבה, זר הקוצים ועוד- כל אלה מתנקזים לבסוף אל הסמל המרכזי, שמכאן ואילך יגלם בשירת גרינברג את ההווה הנוצרית הרודפת והמאיימת. כך זעקתו של ישו מן הצלב מהדהדת בקולו של היהודי המעונה באירופה. (סירה, יוחנן: 2010: 76).

"אך רבים ההולכים והולכים והולכים בים ויבשת, ועמוד אחריהם בא:

קשור בו אחד משלנו בחבל, זועק: אלי, אלי, בריק- החלל". (גרינברג: שם: 110).

בעוד שדמותו של ישו אינה עניינה העיקרי של הפואמה "במלכות הצלב", הרי שהדומיננטיות הרבה של הצלב בפואמה מנכיחה את ישו, גם כאשר אין התייחסות ישירה לדמותו. ייסוריו של ישו מגולמים באופן מטונימי באמצעות הצלב, שתפקידו הכפול בשיר, הן כסמל לרדיפות היהודים והן כסמל לסבל היהודי עצמו, מגלם את הכפילות בדמותו של ישו-יזוס. (סירה, יוחנן: שם: 77).

ההבחנה בין ישו היהודי ליזוס הנוצרי, בין הצלב כסמל לייסוריו של היהודי לצלב כסמל לרדיפות היהודים על ידי הנוצרים, המאפיינת את הפואמה "במלכות הצלב", היא מרכזית ביותר בספר השירים "רחובות הנהר". כאמור רחובות הנהר נכתב כתגובה לשואה והופיע לאחר תקופה ממושכת של שתיקה מצדו של המשורר, תקופה שבמהלכה נודעו לו ממדי האסון, כולל העובדה כי איבד בו את כל בני משפחתו. רחובות הנהר מהווה ללא ספק נקודת מפנה בשירת גרינברג הן מבחינה תמטית והן מבחינת הלשון השירית והסגנון הרטורי. (מירון, דן: שם: 101).

"ונוטל את ידי חזרה מיד גוי- וזה נס.. אשר לא לקחן גוי אליו

במשיכה, וסחבו במהפך אל הצלב: יזוניו ! זה ז'יד.. יום מזבח עכשיו !". (גרינברג: 1968: 17).

ואכן גם לגבי ייצוג דמותו של ישו אפשר לאתר מפנה משמעותי, אם כי בניגוד לקביעתם של החוקרים כי מבחינת גרינברג לא נותר עוד מקום לישו היהודי לאחר השואה, הרי שכפי שנראה מיד "ישו היהודי" ודאי שלא נעלם משירה זו, אולי אפילו להפך. אלא שבניגוד לשיירי המוקדמים של גרינברג, בהם מודגשת ההבחנה בין ישו היהודי לאופן הייצוג שלו בעולם הנוצרי, הרי שבשירו רחובות הנהר עוד בפער בין הסמל למהות-בין המסמן למסומן- אלא בפיצול ממשי בדמותו של ישו.

למעשה פיצול זה מייצג הבחנה ברורה בין ישו כפי שתופסים אותו הנוצרים לישו כפי שתופס אותו המשורר. בהתאם לכך ישו הנוצרי מופיע בשמו הסלאבי-יזוס והוא אינו מתואר עוד באמצעות האיקונוגרפיה הנוצרית. בשיר רחובות הנהר ישו הנוצרי אינו עומד עוד כדמות מובחנת, והוא מופיע רק באמצעות מתווכים המופיעים בדמותם של הנוצרים, הפונים אליו בהודיה ובתפילה לאחר שסיימו להתעולל ולהרוג ביהודים. (ברזל, הלל: 2000: 34-35).

מזימתו של הגוי מוצגת כאן כצליבה במהופך, כשהמילה "מהופך" רומזת הן לפוזיציה שבה מבקש הגוי תלות את היהודי על גבי הצלב והן להיפוך התפקידים שבמסגרתו הגוי צולב את היהודי כמעין אקט סמלי של נקמה על צליבת ישו. דמותו של ישו כאמור אינה נוכחת אלא באמצעות הפנייה: "יזוניו", אולם בסיטואציה של צליבת היהודי יש כמובן רמז לייסוריו של ישו האותנטי. אם בשיירי הקודמים היה

ה"אני השר" משיח ישירות עם ישו ומקונן באוזניו על הזוועות אשר רואות עיניו, הרי שעתה הגוי-הרוצח הוא שפונה אל ישו בתפילה ובהודיה על שמעשה ההתעמרות ביהודי צלח בידי. כך מספר הגוי לאשתו לעת לילה כיצד התעלל ביהודים. (שם: 37).

"זכיתי למה שנכספתי בהיותי עוד אז נער ! הפעם, אשה, תתעברי ותלדי לי כנער !

בקרדמי-שהרגתי חקקתי אות צלב על השער ! אף עקרתי שני הזהב מפיהם, וללא שיר". (גרינברג: שם: 20).

בשל נימת הקרבה וכינוי החיבה שמדביק הגוי-הרוצח ליזוס נדמית דמותו של יזוס כבעלת זיקה ודמיון לדמותו של הגוי הפונה אליה. מכיוון שאין בשירי רחובות הנהר תיאור של דמותו של יזוס אנו נוטים לראותו רק בהקשר שבו הוא מוצג כנמענן של הגויים הרוצחים. כך דמותו של יזוס מתגלמת בדמות הרוצחים הפונים אליה בדברי תודה ושבח. יש בפי איון מכונה "יזוניו" ו"כריסטוס" ובכך מובלטת נקודת המבט הנוצרית ובאמצעותה הקשר בין גלגולו הנוצרי של ישו להתעמרות הנוצרים ביהודים. בהמשך השיר חוזר עניין הצליבה, הפעם כעילה להרג היהודים. (סירה, יוחנן: 86).

"וזה טוב...חי יזוניו, זה שלי !

אז אקום ואמר לאשתי וולדות.

נו, נודה לכריסטוס, המיטיב עם נוצריו, כי בא זה היום שקוינו אליו". (גרינברג: שם: 21).

כאן הנקמה ביהודים מוצגת כמעין דין וחשבון שמביא הרוצח בפני ישו. הוויכוח בשאלת יהדותו של ישו מתגלם בשיר בין השאר בשפה, כאשר אלוהני-יזוניו זוהי שפת הגוי, בעוד שירושלם היהודית היא שפת היהודי. הכינוי "ישענו" במירכאות מנכס את ישו לדוברים, יהודים כנוצרים, וכך נשמר האיזון או המתח, כשדמותו של ישו נוכחת גם בגילומה העברי וגם בגילומה הנוצרי. כאמור כמעט בכל המקומות בשיר רחובות הנהר שבהם הפנייה אל ישו נעשית מטעם הרוצחים הוא מכונה יזוס (או בכינוי החיבה בשמו באופן ישיר הוא משתמש באחד הכינויים היהודיים המשותפים לישו). (יוחנן, ארנון: 1980: 123).

"אלהוני-יזוניו ! את כלם הרגנו

ובעת שהרגנו, לכלם אמרנו,

ולמה צלבתם אתם את "ישענו" שם בעירכם ירושלם היהודית ?

למה כה ששו לרצח הזה, הגויים, ולא בושו לבוא ולהביט בפני זה על-הצלב". (גרינברג: שם: 25).

בשיר זה שוב מופיע ישו בדמות יהודי ומשמש בתפקיד דומה לזה המוכר לנו מן השירים המוקדמים: עד אילם למעשי הזוועה המבוצעים בשמו על ידי מאמיניו, אח לסבלותיהם של בני עמו היהודים. בניגוד לישו לישו-יזוס הנוצרי, ישו היהודי מתואר כדמות ממשית, ולכן הופעתו החיצונית על גילוייה השונים ומה שהיא מסמלת זוכה להדגשה ניכרת. כך בפואמה רחובות הנהר, מובלטים האלמנטים המקשרים את ישו ליהדות, ודמותו מעוצבת בדמות יהודי מסורתי. (יוחנן, ארנון: שם: 125).

הסממנים היהודיים בהופעתו של ישו משמשים ככלי רטורי להוכחת יהדותו ונטולים תפקיד מרכזי בטיעון המרכזי שמציג הדובר ביחס לנצרות. תפילת התודה של הנוצרים לישו מוצגת כך באור אירוני, שכן ישו עצמו מתואר כיהודי, וכתוצאה מכך הנצרות מוצגת כמי שלא מסוגלת לתפוס, או אולי מכחישה במכוון, את זהותו של ישו ה"אמיתי". כשל זה מקבל ממד אירוני עוד יותר בשיר "אלוהים וגוייו", שבו יורד אלוהי הנוצרים ומתהלך באירופה. הוא מבקר בקתדרלות, שם הוא שואל את המתפללים, ולאחר שמביע האל את השתוממותו על כך שאינו שומע קול חיים מן היהודים, עונים לו הגויים. (סירה, יוחנן: שם: 98).

"היו גרמנים פה ואנחנו אתם בעצה,

הרגנום, את כל יהודיך מטף עד זקן !

הרגנום בכל מיני אימים עד היות המערה

אחריהם, כאחרי כרת יער". (גרינברג: 1927: 56).

ברגע שנחשפת זהותו היהדות של האל ניצתת באחת השנאה והוא מועמד לשטיחה. תחבולה זו, שבהצגת האל כמי שלפתע לובש זהות יהודית, מעלה שני עניינים. ראשית מומחש כך עומק השנאה כלפי היהודים באירופה הנוצרית, אולם נוסף לכך ובאופן הרבה יותר מורכב מצליח גרינברג באמצעות הצגת האל כמי שמראהו מתעתע בנוצרים לחשוף שוב את הפער בין האופן שבו תופסים הנוצרים את ישו ובין ישו ההיסטורי. תיאורו של ישו כשהוא נתפס כיהודי בעיני הגויים מבוסס על מאפיינים אנטישמיים מובהקים: "פאות פרע", "זקן כרעמה" ו"אותן עיניים יהודיות". זהו כמובן לא יזוס הנוצרי, אלא ישו היהודי דרך עיניים נוצריות. כך באמצעות נקודת המבט הנוצרית מתאר גרינברג את ישו היהודי כפי שהוא נתפס על ידי הנוצרים ואגב כך שוב מבחין בין ישו היהודי ליזוס הנוצרי. (סירה, יוחנן: 102-103).

כשהמשורר מבקש לייצג את ישו היהודי שלא מנקודת מבט נוצרית הוא מציגו כדמות נכאבת ורחומה, אולם כאשר הוא מבקש לתאר את ישו כיהודי מנקודת מבט נוצרית דמותו אינה נשענת על מאפייניו של ישו ההיסטורי, אלא על מאפיינים אנטישמיים מובהקים. ראינו שדמותו של ישו בשיריו המוקדמים של גרינברג מופיעה כסמל לחוויה אנושית נכאבת המייצגת ערכים הומניסטיים אוניברסליים. ההקשר היהודי בדמותו של ישו מופיע לראשונה ביחס לסבל היהודים מיד הגויים, ובהקשר הזה מעוצב ישו כמי שהולך ומאבד את הקשר עם עמו ודתו, כשבמקביל לאובדן אנושיותו נוטים אותו גם מאפייניו כיהודי. לכאורה בוחר המשורר ל"נטוש" את ישו בחיקה החם של הנצרות ומעביר את אהדתו לאחיו הצעירים. האנלוגיה בין ישו הקפוא והריק התלוי על עמוד הצלב באירופה הנוצרית לאחים הצעירים המתוארים כמי שאמנם נאכלים על ידי הקדחת, אורי צבי לפני הצלב ממקמת את החלוצים במקומו של ישו הן מבחינה גיאוגרפית והן מבחינת חשיבותם הלאומית וההיסטורית. ההשוואה בין נהר הויסלה לכנרת מוליכה למסקנה המתבקשת, מוקד הכיסופים הוא הכנרת-מקום שבו התהלך ישו על פי הברית החדשה, לשם שואף הדובר להגיע כדי להצטרף אל אחיו האחרים. (יוחנן, ארנון: שם: 136-137).

ישו של ההווה וישו של עבר לפי שיריו של גרינברג

ישו אינו מסוגל לחבור אחיו, בני האנוש, ולממש את אנושיותו, מכיוון שאינו מסוגל לזכור את מוצאו הלאומי. הדגש עובר כך מדמות ישו נרקיסטית לדמות ישו נואשת השבויה במידה רבה בכנסייה הנוצרית, כשנימה מסוימת של ערגה מתגנבת לקולה בשעה שהיא נזכרת באתרים המקושרים עם דמות ישו כיהודי בארץ-ישראל. גרינברג קושר כך אפוא בין ישו האותנטי, היהודי הארץ-ישראלי, לישו המתואר בברית החדשה, ומבחין בינו ובין ישו של ההווה, שנוכס על ידי הכנסייה הנוצרית. הבחנה כזו מוכרת היטב מן ההיסטוריוגרפיה היהודית המודרנית על אודות ישו כפי שהזכרתי בפרק המבוא, אולם השימוש שעושה גרינברג באמצעים ספרותיים שונים לייצוג הבחנה זו הופך את דמות ישו שלו למורכבת, ואעז אף לומר למעניינת יותר, ראשית באמצעות העובדה שזהו ישו עצמו שמדבר ומבטא את ערגתו לשורשיו הלאומיים הנשכחים נוצרת הבחנה ברורה בין ישו ההווה לישו של עבר. (מירון, דן: שם: 105).

שנית באמצעות אזכור האתרים הגיאוגרפיים שבהם, על פי הברית החדשה, פעל ישו, מודגש ההבדל בין ישו הילידי שפעל בארץ-ישראל לישו שאותו ניכסה לעצמה הכנסייה הנוצרית והממוקם באירופה. השימוש במטפורה של הדרך מאפשר, לגרינברג לשרטט את הפער בין דמות ישו האחת לאחרת ולהבחין אגב כך בין ישו האותנטי של העבר לישו המלאכותי של ההווה, כך, באמצעות מטפורות של חלל וזמן, מתאפשרת הבחנה ברורה בין ישו הכנסייתי לדמות ישו ה"מקורית", ואגב כך גם מתבהרת הזדהותו של המשורר עם דמות ישו המוצגת בברית החדשה מחד גיסא וביקורתו כלפי ישו של הנצרות מאידך גיסא. (ברזל, הלל: שם: 45-46).

"שלמה אני אחד משיירת הנכאבים, שאיננו תלוי לצדך על עמוד כפרי בצלב-דרכים, שמש תייבשתי, הלילה גיהז עלי? אחיך, ראה, עצמות גופי, חוט-השדרה שלי, באור-העולם עם שחר אני קוף. יסורים מזהירים". (גרינברג: 1917: 8).

כריכת אובדן זהותו הלאומית של ישו עם אובדן אנושיותו הופכת להיות תמה דומיננטית בשירת גרינברג במקביל להתעוררות עניינו שלו עצמו בשאלת היחס שבין שורשיו הלאומיים ושליחותו כמשורר אקספרסיוניסט. באותו תקופה החל להתפתח אצל גרינברג העניין האישי ובעקבותיו גם הפואטי בגורלו של העם היהודי, והוא החל כורך עניין זה בשירתו האקספרסיוניסטית, שבתחילה הייתה מנותקת מכל הקשר לאומי ונטתה להתמקד בעניינים של גורל אנושי אוניברסלי. אפשר שמהפך זה ביחס לדמותו של ישו מקבל את ביטוי המובהק ביותר בפואמה "אורי צבי לפי הצלב". בפואמה זו, שצורתה הגרפית היא כצורת צלב, סח המשורר לישו את אשר על לבו כבמעין וידוי אישי שעניינו ניסיון למצוא נחמה לו עצמו ולעמו המתענה. (יוחנן, ארנון: שם: 141-142).

השיר נפתח למעשה בהבחנה בין ישו לדובר: האחד צועד בשיירת הנכאבים, בעוד האחר תלוי על עמוד כפרי בעמדה המאפשרת לו לצפות בסובלים ממרחק. אלא שהדובר מבקש באופן מפתיע להיות תלוי לצד ישו על עמוד כפרי, וכך מצטייר ישו כמי שסבלו פחות מסבלים של הצועדים בשיירת הנכאבים, ובעת ובעונה אחת עולה האפשרות שבדמותו של ישו רואה הדובר מקור נחמה ולצדה הוא מקווה למצוא שלוה וחסד, בבחינת אח לסבל. הדובר הפונה אל ישו בתואר "אחיך" מבקש ממנו שיראה אותו בייסוריו, יחוש את כאבו האנושי, בעודו כורע תחת עול ייסורים המסומנים בעצם באמצעות סמלים כקרבה מדומינת בלבד, שכן ביניהם עומדים קירותיה ורחובותיה של עיר כנסיות. עיר הכנסיות מחסום של חלל וזמן. (ברזל, הלל: שם: 57-58).

"וכשענין העצובה ברחמים מתרוממת לשמי המזרח הכחולים-ומרחף זהר-פז על כתר הקוצים הקדוש- כורע אני לפניך". (גרינברג: שם: 12).

אותו ישו יהודי שלצדו מבקש הדובר להתכרבל מוקף למעשה בחומות השבי של הנצרות הכנסייתית, חומות שנבנו במשך אלפיים שנה שחלפו מזמן שישו היה יהודי בין יהודים. לכן, למרות הטון האנטימי הסונט בישו בנימה של אח צעיר הפונה אל אחיו הבוגר, הרי שישו עצמו איבד את זהותו כיהודי, ורק מעין סמנים אחרונים שמסרבים לעזבו דבקים בו אולי חרף רצונו. (ערידי, נעים: שם: 123).

"לו נכנסתי, למשל, בתהלוכה כזאת באמצע, את שפתיך לנשק, כששונים מן השרון. אז הייתה גולגולת זו לי מתבקעת ושופכת מוחותיה פה ברחוב והקהל ממשיך ללכת". (גרינברג: שם: 13).

גרינברג כורך כאן יחדיו מקומות ודמויות המוזכרים בברית החדשה עם אלמנטים המסמלים באופן מובהק את יהדותו של ישו. אגב כך הוא מקשר בין דמות ישו ההיסטורית הנטועה בארץ ישראל התנ"כית ובין שיוכו הלאומי של ישו כבן הדת היהודית. אלא שישו של ההווה, זה שבמשך אלפיים שנה היה מושא לסגירת אלפי מתפללים, שכח זה מכבר את מקורותיו הלאומיים, והוא נהנה מן הסגירה וההערצה כלפיו בקרב העולם הנוצרי. המצלול העשיר והדחוס ממש את הניגוד שבין זהותו היהודית הנשכחת של ישו למול זהותו כאליל נוצרי. זעקת האסון היהודית כמו בוקעת מפיו של ישו כבהיסח הדעת, כמי שכבר שכח את יהדותו ונותרה בו רק אותה תגובה אינסטינקטיבית למראה מכאוב, תגובה בעלת אופי "יהודי" המוצגת את ביטויה גם במשיכת האנחה לאורך השורה. (ערידי: שם: 127). היקסמותו של ישו מן ההערצה הנוצרית גרמה לו שיאבד את הקשר עם עמו וישכח את מקורותיו הלאומיים. כתוצאה מכך הפך ישו לדמות פסל אבן חסרת חיים ותוכן והוא אינו מסוגל עוד אפילו לקשר בין הפוגרום המתרחש לנגד עיניו ועמו הסובל. ישו אינו רואה כי לנגד עיניו מתרחשת הצליבה שוב ושוב, אלא שהנצלבאים אינם אלא בני העם היהודי, שמאז ימי פילאטוס אם כן כסמל לסבל הקולקטיבי של העם היהודי מידי רודפיו, וישו, שהפך לאל של הרודפים עצמם, מצטייר עתה כמי שאינו שייך עוד לקולקטיב הזה ולכן אין לו חלק בסבלו. (שם: 132).

"וראוהו הגויים כי בדמות יהודי הוא, פאות-פרע וזקן כרעמה לפניו ואותן עינים יהודיות..."

ונהמו נהימה הנוצרים כחיות היער". (גרינברג: 1920: שם: 79).

צל הצלב של אירופה הנוצרית, של "במלכות הצלב", מוטל על ישו ועל הדובר ומבחין ביניהם ובין יושבי הארץ. בעוד האחרונים מתוארים כילידים, הרי שהדובר תמה כיצד ישתלב בחברתם, כשהוא בעל חזות ומנהגים אירופיים. יתרה מזאת, הלבוש האירופי קרוב לוודאי רומז ללבוש יהודי מסורתי של "יהודי הפאות והזקן" המוזכרים בשירים רבים של גרינברג מתקופות שונות, וחווית הגלות היא המפגש האלים בין יהדות זו והנצרות המפילה את חיתתה על יהדות אירופה. אם בתחילה נדמה שהדובר מתבייש אפוא בקלונו של ישו, הרי שבמהרה מסתבר שחזותו הגלותית וחווית הגולה שהוא מביא עמו הן שגורמות לו לחוש שלא בנוח בחברת הרועים המקומיים. כך ישו הוא מושא ההזדהות של הדובר בשייר ועל דמותו הוא משליך את תחושות הזרות והניכור שהוא חש מצד רועי הגליל המקומיים. ((בנימין, הרשב: שם: 61).

"והם כה ישאלונו: גלות העולם הן יש לך רבות לספר-הגידה, מה חלקו של ישו אחינו המוקע האמנם יצלצלו אלפי פעמונים מאלפי מגדלים לו שכחה על מחו". (גרינברג: שם: 81).

במקביל גרינברג עורך אנלוגיה בין גורל יהדות אירופה לגורלו של ישו עצמו, אנלוגיה המבוססת על הפחד מפני הגויים, ולכן בעוד הוא מתאר את המראות הנגלים לעיניו של ישו בהיכלות הכנסייה עובר המשורר מבלי משים לגוף ראשון רבים ומתאר את הפחד מפני

רועי הגליל הם מעין מראה לדובר, באמצעותה הוא מתבונן בעצמו ובישו רדיפות הגויים כמאפיין משותף ליהודי אירופה ולישו עצמו. כ"אחרים" דומים, דמיון שנולד מעצם תחושת הנבדלות מאותם רועי הגליל המשקפים את מה שמתאר גרינברג ברוב שיריו שמתייחסים לישו. (בהט, יעקב: שם: 54).

הרועים מוצגים כאן כרחוקים מרחק רב מאותו "פחד לבן" שמעורר הגוי בלבו של היהודי בגולה. הם תמהים כיצד אין מי שנחלץ להציל את ישו הסובל ומדבריהם עולה נימה של התרברבות והתנשאות כלפי יהודי אירופה, נימה שיש בה גם ביקורת כלפי האופן שבו משלימה יהדות אירופה עם מציאות זו. גרינברג מזדהה כאן אפוא עם ישו כיהודי אירופי ומבחין בינו ובין הרועים המסמלים עבורו את היהודי האותנטי, שבו הוא מתקנא כל כך. ישו בשיר אולי היה בעבר רועה גלילי כאותם רועי הגליל השזופים, אך בינתיים שכח את מוצאו ואת עברו והפך דומה לאותם יהודים אירופים תחת "במלכות הצלב". הדובר אמנם מתקנא ברועי הגליל, אך ברור שכלפי ישו הוא חש קרבה רגשית והזדהות רבה יותר, עד שנדמה שקשר ה"אחים" ביניהם חודש. (בנימין, הרשב: שם: 65).

"לך, לך אל הגליל, הן גוף לך עטוף, ואל תגיד, הוא תלוי שם, מת, עלי אילן וגדולים געגועיו לארץ ישראל והוא ישוב לארץ ישראל בטלית". (גרינברג: שם: 82).

ישו ה"מת" מפציר בדובר החי תוך שימוש בהוראת הציווי כדברי אלוהים לאברהם בצווחתו עליו לעזוב את מולדתו וללכת לארץ כנען, ללכת אל הגליל ולהציגו כמי שעוד ישוב אל החיים, אל אנושיותו ויהדותו. הנימוק שמביא ישו לצו האלוהי מובא שוב באמצעות ההבחנה בין גוף עירום לגוף "עטוף", כשהצירוף "גוף עטוף" מדגיש הן את יהדותו של המשורר, שבניגוד לישו גופו עטוף בטלית, והן את העובדה שישו עצמו חש כמת וחסר גוף, לעומת המשורר החי, העטוף בעודו. ישו ממנה כך את המשורר לדוברו, כמי שהמוסמך להציג את סיפורו בפני אלה המכנים עצמם "אחיו". (גצל, קרסל: שם: 34).

כך, באופן יוצא דופן וחד-פעמי, מאפשר המשורר לישו להביע את דעתו על האופן שבו היה הוא עצמו רוצה שסיפורו יוצג ברבים. באמצעות הקול שהוא נותן לו בשיר זה שותל גרינברג בפי ישו ביקורת על האופן שבו ייצג אותו המשורר בשיריו עד כה. במקום להיות מיוצג כדמות קפואה ומתה מבקש ישו להדגיש כעת את הצדדים החיים בדמותו, בד בבד עם הצדדים הקשורים בינו ובין גורל העם היהודי. (ישראל, אלדד: שם: 77).

"הוא יעלה למועד גאלת העולם בסוף כל הדורות, ונזר בן דוד על ראשו הקדוש". (גרינברג: שם: 11).

הדברים ששם גרינברג בפי ישו חושפים את המתח בזהות העצמית של המשורר. ישו מגלם כאן הן את ה"עצמי" היהודי המזרח אירופי של המשורר, והן את ה"עצמי" אליו הוא משתוקק, זה של ישו של הברית החדשה, המוצג כאן כמשיח אמת, שישוב מאירופה הנוצרית לארץ ישראל בוא הגולה. לכן מתלכדים כאן יחדיו האמצעים הסמליים המייצגים את אנושיותו של ישו עם הסמלים המגלמים את יהדותו. ואף את משיחיותו. (גצל: שם: 37).

אותו ישו שעמו הזדהה המשורר כמי שירא את צל הצלב, מבקש כעת להיות מוצג כמי שנוטל חלק אקטיבי בגאולת העם, תוך הדגשת העובדה שעם בוא הגאולה תשוב הטלית ותכסה על מערומיו וגם תסמל כמובן את שובו לחיק היהדות. ישו, אם כן, מציג עצמו כמשיח העתידי, שיעלה לארץ ישראל "למועד גאולת העולם", ומדמה זאת למנורה העולה, סמל לתקומת העם, כשלראשו נזר בן דוד, המגלם את ההיבט המשיחי שהוא היה רוצה לראות בייצוג דמותו והתופס את מקום כתר הקוצים המסמל את השפלתו. וכך, בד בבד עם החיות ויכולת הדיבור המאפיינת עתה את דמותו של ישו, מבטאת דמותו את הזיקה בינו ובין הציוויליזציה האנושית ועוד יותר מכך בינו ובין יהדותו. (אורית, מיטל: שם: 54-55).

"אנחנו שנאנו אותם כה הרבה בשנים, עוד מיום בואך על הצלב.. פטר נוסטר ! אנחנו חשבנו כי מאד תשאנאם גם אתה, כך למדנו אבות וכמדים וספרים מילדות". (גרינברג: שם: 11).

באנלוגיה שבונה המשורר בינו עצמו ובין ישו הוא מתמקד בנקודות ציון ביוגרפיות משמעותיות בחייו של ישו כפי שתוארו בברית החדשה ומעמיד אותן למול הביוגרפיה הפרטית שלו. באמצעות ציון משפטו של ישו כאלמנט ביוגרפי מבחין בין השנים המשורר חושף את מחאתו על כך שעונשו נגזר בלי שיובא למשפט וכלי שיוכח כי חטא. ככל שמתקדם השיר הולכת המחאה ומחריפה עוד יותר, ההצבעה על ישו כאח מטרתה להעמיד את ישו במקומם של אלה שהיו בעבר בחזקת אחיו האהובים של הדובר. (ברזל, הלל: שם: 132).

"חמי לב ורנים שירי פדות ותוחלת שמבט עיניהם כמבט ספנים, שגופיהם זקופים ונפשותיהם זקופות, וחתוך בטויים כחתוך המפה הסלעית". (גרינברג: שם: 12).

באמצעות הדיאלוג עם ישו מתברר שתיאור האחים בציון הוא תיאור דמיוני החושף את הפער בין הדימוי העצמי של יושבי הארץ למציאות. כך הן ישו והן הדובר מקוממים על עצמם את אחיהם בהצביעם על הפער הזה שבין האשליה העצמית לריאליה, ושניהם נענשים על כך שהעזו לומר קבל עם ועדה את שאחרים חשבו אך לא העזו לומר. סביר כמובן להניח, שגרינברג רומז כאן לדברים שנשא הן בשירתו והן בדברי הפולמוס שפרסם בדבר האלימות שעל הישוב היהודי לנקוט כלפי הישוב הערבי וכנגד הכובש הבריטי, דברים שללא ספק קוממו עליו רבים בגזענותם הבוטה. את דברי ההערצה ל"יושבי הארץ", אותם רועי הגליל שפגש עם בואו ארצה, תופסת אכזבתו מכך שאלה אינם שועים לקריאתו אלי קרב ואינם אוזרים עוז להשיב מלחמה. (אורית, מיטל: שם: 61-62).

"והנני בתוכם כאח החורג ויש כאויב פה יראוני עובר חותה גחלי רתמים מני פי, לכפות רגליהם בשקט הרחוב, אך דמי הנוטף לרגליהם מעיני". (גרינברג: שם: 12).

ההשוואה בין הביוגרפיות של הדובר לביוגרפיות של ישו חושפת את הדמיון ביניהם, כשבמקביל נתמך דמיון זה באמצעות טשטוש זהותו של הדובר ברוב שיריו, גרינברג אומר, אך מטעם מי נאמרים הדברים? האם זהו ישו, שהדובר עמד קודם לכן על היותו כאח לו, או אולי הדובר עצמו, שחש מנודה ונרדף על ידי אחיו. תיאור הדם והיגון הנוטפים מגופו של הדובר משמש כרמז מובהק לכך שמדובר בישו, אך מיד מופיע רמז נגדי המקשר את הדובר עם המשורר כמי ששר שירים ותפילות. (ישראל, אלדד: שם: 79).

"ועת ארעים בשירי קול דוי הכפילות: גוף אדם ויהודי, ופחד אמת פשוטה של מולדת, אשר לא עם, אלא שבט-כבוש בה, עני ונגר בדמו לתוך תהום, ישתמוני מאד, כי גם לא יבינוני יתנוני לכת". (גרינברג: שם: 13).

המשורר מציג עצמו בהתאם למסורת המקראית בדמות הנביא המתייסר שאינו מוכן על ידי בני עמו וסובל חרפת בדידות ונידוי בשל משטמתם. בהמשך השיר הוא ממשיך ומתאר את נדודיו ברחבי העיר כשהוא קורא פסוקים מן התנ"ך ומחפש אחר אלוהיו. לבסוף הוא משתמש במילותיו של ישו וקורא. (אורית, מיטל: שם: 61).

והו למה שבקני, כי לא אוכל אף פעם טמן את פני מידי אחי בציון ? (גרינברג: שם: 13).

זעקת הנביא-המשורר, המהדהדת את זעקתו של ישו, היא זעקתו הטרגית של המשורר שנותר בבדידותו, לאחר ש"אחיו מציון" הותירוהו מנודה ודחוי מכיוון שלא עלה בידיו לשכנעם במילותיו, בצדקת חזונו. ברוב שיריו של גרינברג בולטת באופן מיוחד תחושת הקרבה הנפשית בין המשורר לישו. תחושת הסולידריות בין השניים נובעת מהעבודה ששניהם רואים עצמם כנביאים/משוררים בעלי חזון, אולי אף נביאי זעם, שלא זאת בלבד שאין שועים לנבואתם, אלא שהם גם מנודים וחיים כאחים חורגים ומבוזים בתוך עמם-משפחתם, שכן הם נתפסים כנביאי שקר. (אורית, מיטל: שם: 62).

תמה זו של הזדהות עם דמותו של ישו דווקא על שום אחרותו, בעיקר בהקשר של המשורר כקורבן, תשוב ותצוץ בחלוף כמה עשורים ותהפוך למרכזית בשירה הישראלית העוסקת בישו. בינתיים מקומו של ישו לא נפקד גם משיריהם של משוררים אחרים בני תקופתו של גרינברג, אולם, כפי שנראה מיד, בשירתו של אף לא אחד מהם נמצא יסוד חזק כל כך של הזדהות וקרבה המבוסס אצל גרינברג לא רק על ההזדהות עם ישו כקורבן, אלא גם על ההזדהות עמו כנביא שנתפס בטעות כנביא שקר, או כמשיח שלא זכה שתוכר משיחיותו. (בהט, יעקב: שם: 112).

לבסוף צריך לציין: גרינברג מוצא בישו מעין השתקפות שלו עצמו, הן בגלמו את היהודי הגלותי כפי שהוא רואה אותו דרך עיני ילידי הארץ היעודה (לפי דעתו של המשורר), והן באופן שבו הוא מזדהה עמו כדמות שנדחקה לעמדת ה"אחר" על ידי בני עמה שלה. דמותו של ישו בשירת גרינברג מאופיינת אם כן בכפילות או במתח המתבטא בתפקודה על תקן של "אח" ושל "אחר" כמעט בעת ובעונה אחת. אחרותו של ישו מוצגת בשירי גרינברג כנובעת קודם כול מן העובדה שהוא נוכס על ידי הכנסייה הנוצרית וכוסה בסמליה עד כדי הפיכתו לסמל ריק מתוכן, כשייסוריו משמשים עילה לרדיפת היהודים. אולם ברבים מן השירים מפקיד הדובר לפנות אל (34, 2018) ישו בתואר "אח" או "אחי", מתוך הזדהותו עמו כקורבן ומתוך ניסיון לסמן קו של גורל משותף (رحيمه, مجيد عبود, גורל זה לעתים מסמל את גורל העם היהודי ולעתים משמעותו אישית יותר וכוונתו לרמוז לקווים ביוגרפיים בחייו של המשורר. כך או כך, דמותו של ישו מצטיירת בשירת גרינברג כדמות רבגונית ורבת פנים הלובשת ופושטת צורה חליפות (ואין זה מקרה שהשימוש במטפורה של הבגד בהקשר של ישו חוזר בשירים רבים) ועם זאת נותרת בסופו של דבר ערטילאית. מושג שגרינברג מרבה להשתמש (45, 2021) בו ושכפל המשמעות הכרוך בו עצמו משקף אולי היטב את יחסו של גרינברג לדמות מורכבת זו (رحيمه, مجيد عبود, רוב שיריו של גרינברג מציגים את המשורר כמשיח. זיהויו של המשורר עם דמות המשיח בשיריו נובע שגרינברג כורך זה בזה סמלים. כך אף (174) המזוהים עם משיחיותו של ישו בדמותו שלו עצמו, וכך נוצר הרושם שהוא עצמו המשיח (حلو, جاسم رشيد. 2009, ص על פי שדמותו של ישו אינה עומדת במרכזם של השירים, היא ממלאת בהם תפקיד חשוב ומשמעותי, שכן בין השאר היא המעניקה לדובר את אצטלת המשיח.

המסקנות:

1. אורי צבי גרינברג אשר נולד בגליציה ב-1896 היה מתמקד במיסטיקה החסידית, וגם כן היה תמיד קרוא בכמה ספרויות המודרניות העברית והיידית, ועסק הרבה לכתוב שירים בשתי השפות הללו.
2. במהלך המחצית השנייה של המאה ה-19 התחדרה ההבחנה בין ישו ההיסטורי, שהוצג כיהודי בדתו ובלאומיותו, ובין ישו הנוצרי, שהוצג כדמות אלילית מיתולוגית הנוגדת במהותה את רוח היהדות.
3. כפי שנוכחנו לראות אחת המגמות הבולטות בשירתו הארץ-ישראלית של גרינברג הנה כריכתם יחד של ההיבט המשיחי בדמותו של ישו והפרויקט הציוני.
4. יש בכך הפקעה מכוונת של דמותו של ישו מן הנצרות הכנסייתית מחד גיסא ושתילתו בחיק הלאומיות היהודית דווקא בדמותו של אותו "משיח" כפי שהוא מופיע בברית החדשה מאידך גיסא.
5. ישו כמו המשורר הוא עד אילם ונכאב לזוועות העולם. אולם לשניים גם מאפיין משותף נוסף: שניהם נושאים עיניהם ל"ארץ המזרח"-תוך רמיזה לערגה משותפת לארץ ישראל.
6. כדי להציג את היסוד האלילי בדמותו של ישו מנטרל גרינברג את דמותו מאנושיותה באמצעות מרכיב נוצרי אופייני לייצוגו של ישו ומתארו עירום מבגדיו.
7. לפי כמה חוקרים, מודגש האלמנט הקיומי-אנושי בסבלו של המשורר בשונה מן הסבל התיאולוגי שהוא מנת חלקו של ישו בשיריו של גרינברג.
8. לפי דעתו של גרינברג, מוצג ישו (בדעתו של המשורר), כקורבן של הנצרות, שהתעלמה מן הצדדים האנושיים בדמותו והותירה אותו מבודד מכל בני אנוש כסמל בלבד.

9. לפי דעתם של החוקרים, נהפכה היסודות האנושיים בדמותו של ישו לכלי ניגוח ביד גרינברג המטיח בישו את דבר אנושיותו.
10. גרינברג מנסה ללגלוג כלפי ניסיונותיו של ישו להציג עצמו כבעל כוחות אלוהיים והמשורר מאיץ בו לנסות עתה את כוחו אצל האל.
11. בשיריו של גרינברג, הוא חוטף את ישו מן הנצרות ומחזירו לחיק היהדות, והוא משאיר לנצרות את יזוס, האל שאותו תיאר קודם לכן כאל קפוא וחסר רגשות.
12. ברוב שיריו של גרינברג בולטת באופן מיוחד תחושת הקרבה הנפשית בין המשורר לישו.
13. גרינברג מתמקד בכמה משיריו על עומק השנאה כלפי היהודים באירופה הנוצרית, אולם נוסף לכך ובאופן הרבה יותר מורכב מצליח גרינברג באמצעות הצגת האל כמי שמראהו מתעתע בנוצרים לחשוף שוב את הפער בין האופן שבו תופסים הנוצרים את ישו ובין ישו ההיסטורי.
14. גרינברג עשה אנלוגיה בינו עצמו ובין ישו, הוא מתמקד בנקודות ציון ביוגרפיות משמעותיות בחייו של ישו כפי שתוארו בברית החדשה ומעמיד אותן למול הביוגרפיה הפרטית שלו. באמצעות ציון משפטו של ישו כאלמנט ביוגרפי מבחין בין השנים. המשורר חושף את מחאתו על כך שעונשו נגזר בלי שיוכח למשפט ובלי שיוכח כי חטא.
15. בינתיים מקומו של ישו לא נפקד גם משיריהם של משוררים אחרים בני תקופתו של גרינברג, אולם, כפי שנראה מיד, בשירתו של אף לא אחד מהם נמצא יסוד חזק כל כך של הזדהות וקרבה המבוסס אצל גרינברג לא רק על ההזדהות עם ישו כנביא, אלא עם ישו כאדם.
16. אולם ברבים מן השירים של גרינברג, מפקיד הדובר לפנות אל ישו בתואר "אח" או "אחי", מתוך הזדהות עמו כקורבן ומתוך ניסיון לסמן קו של גורל משותף.
17. זיהויו של המשורר עם דמות המשיח בשיריו נובע שגרינברג כורך זה בזה סמלים המזוהים עם משיחיותו של ישו בדמותו שלו עצמו, וכך נוצר הרושם שהוא עצמו המשיח. כך אף על פי שדמותו של ישו אינה עומדת במרכזם של השירים, היא ממלאת בהם תפקיד חשוב ומשמעותי.

המקורות:

1. אורית, מיטל. ישו אצל גרינברג. דביר (תל-אביב 2005).
2. בהט, יעקב. אורי צבי גרינברג: חקר ועיון בשירתו ובהגותו. דביר (תל-אביב 1983).
3. בנימין, הרשב. הלכה ומעשה בשירתו האקספרסיבית של גרינברג. דביר (תל-אביב 1978).
4. ברזל, הילל. השלב האימפרסיוניסטי בשירת גרינברג. אוניברסיטת בר-אילן (רמת-גן 2000).
5. גצל, קרסל. ביוגרפיה ספרותית של אורי צבי גרינברג. עם עובד (תל-אביב 1977).
6. גרינברג, אורי. אורי צבי לפני הצלב. תושיה (ווארשה 1917).
7. ----- במלכות הצלב. תושיה (ווארשה 1920).
8. ----- זהב בין השמשות. עם עובד (תל-אביב 1921).
9. ----- מעפיסטא. תושיה (ווארשה 1922).
10. ----- עולם עם הראש במורד. מוסד ביאליק (ירושלים 1927).
11. ----- רחובות הנהר. שוקן (ירושלים 1968).
12. וייס, הלל. מחקרים ועיונים בשירת אורי צבי גרינברג. אוניברסיטת בר-אילן (רמת-גן 2000).
13. יוחנן, ארנון. אורי צבי גרינברג: ביבליוגרפיה של מפעלו הספרותי. דביר (תל-אביב 1980).
14. ----- אורי צבי גרינברג: תחנות בחייו. עם עובד (תל-אביב 1991).
15. ישראל, אלדד. עיונים בשירת גרינברג. שוקן (ירושלים 2003).
16. מירון, דן. אקדמות לאורי צבי גרינברג. מוסד ביאליק (ירושלים 2002).
17. סירה, יוחנן. תחנות ביצירותיו של גרינברג. עם עובד (תל-אביב 2010).
18. ערידי, נעים. נזלים מנגדים ביצירת אורי צבי גרינברג. עקד (תל-אביב 1980).
19. צור, ארליך. גרינברג המשורר המובהק. דביר (תל-אביב 2007).
20. ----- ישו בשירתו של גרינברג. מוסד ביאליק (ירושלים 1998).
21. שטהל, נטע. צלם יהודי: יצוגיו של ישו בספרות העברית של המאה ה-20. רס"ג (תל-אביב 2008).

22- رحيمه، مجيد عبود. البعد الديني في القصة العبرية الحديثة. بحث منشور في مجلة كلية اللغات جامعة بغداد العدد (37) في كانون الثاني 2018، ص34.

23- 29- رحيمه، مجيد عبود. البناء النفسي للقصص سمحا بن صهيون في قصة نفس محطمة . بحث منشور في مجلة كلية اللغات - جامعة بغداد العدد (٤٣) في كانون الثاني 2021 ، ص45.

24- حلو، جاسم رشيد . المنابع الروحية للادب العبري. بحث منشور في مجلة كلية اللغات ،العدد 17- شباط -2009 ، ص174.